

Proces Hranilović-Soldin. Prilog poznavanju postanka ustaškog pokreta

Tomislav JONJIĆ

Zagreb

Na temelju literature i neobjavljenoga gradiva, autor analizira suđenje borbenoj skupini nastaloj oko vodstva hrvatske pravaške radničke omladine. Ta je skupina, predvođena Markom Hranilovićem i Matijom Soldinom, po nalogu emigrantskog vodstva oko Ante Pavelića, tijekom 1929. izvela niz diverzija i atentata u Zagrebu. Suđenje, koje je održano sredinom 1931., omogućuje potpuniji uvid u previranja i organiziranje borbene mladeži tijekom 1928./29. godine. U tom krugu nastaje definirana ideološko-politička, organizacijski jasno strukturirana jezgra pokreta koji će naknadno dobiti ustaško ime.

Ključne riječi: Ante Pavelić, Gustav Perčec, šestosiječanjska diktatura, ustaški pokret, Marko Hranilović, Stjepan Javor

Uvod

Progon političkih protivnika, organizirani teror i nasilje bitno su obilježje političkog života u Kraljevstvu / Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca i u razdoblju prije proglašenja šestosiječanjske diktature.¹ Na zubu režima osobito su bili komunisti, hrvatski i makedonski nacionalisti, ali i drugi pro-

---

¹ Opš. Rudolf HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*, Kulturno-historijsko društvo «Hrvatski rodoljub», Zagreb, 1942.; Franjo TUĐMAN, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji 1918.-1941. Knjiga prva 1918.-1941.*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993.; Bosiljka JANJATOVIĆ, *Politički teror u Hrvatskoj 1918.-1935.*, Hrvatski institut za povijest – Dom i svijet, Zagreb, 2002.

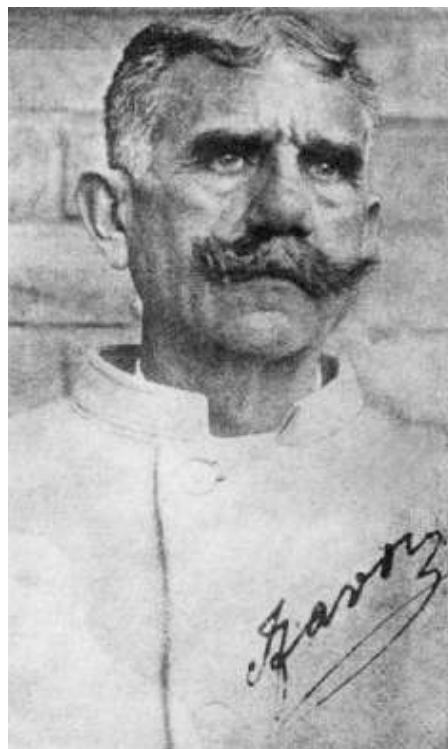
tivnici jugoslavenske države i njezina ustroja. Politički su procesi bili sastavni dio tog sustava. Pišući predgovor knjižici Rajka Jovanovića, Miroslav Krleža je sredinom 1928. zabilježio:

«... Stvaranje Države daje u stvarnosti ovakvu sliku: 24 političke smrtne osude, 600 političkih ubijstava, 30.000 političkih uapšenja, 3.000 političkih emigranata i bezbrojnu masu političkih izгона.

Kada se batinaju politički kažnjenci u masama, kad se siluju uapšene žene, a nepopustljive kad se proglašuju službeno 'prostitutkama', kada se djeca zatvaraju s provalnicima, i kada se iskazi pišu krvavim zubalom, onda se to zove – Objavljenje naše rasne Svečovečanstvenosti: Gesta Dei per Jugoslavenos!

Pred našim očima ubijaju se politički uapšenci i nestaju netragom iz zatvora; tuberkulozni ljudi zatvaraju se u betonske samice pune vode, vlasti se groze Dunavom, ljudi se dave, biju batinama, vrećema punima pijeska, žilama, kundacima i bokserima, ljudi se vežu naglavce i zatvaraju u dimnjak, po četiri čovjeka žive na prostoru od jednog kvadratnog metra, i sve to traje već punih deset godina, a da se do današnjeg dana nije još našao nitko da napiše sistematski prikaz ovog našeg rasnog, vidovdanskog, clairvoyantskog paklenog misterija.»²

U tom je smislu skupštinski atentat na hrvatske narodne zastupnike 20. lipnja 1928. bio logična kulminacija političkog razvitka u prvoj jugoslavenskoj državi. Takve su prilike silile i hrvatske političke snage na različite oblike oporbe i otpora. Iako su među hrvatskim političkim strankama u prvim poratnim godinama postojale znatne razlike u pogledima na mogućnosti rješenja hrvatskog pitanja, zaokret Hrvatske (republikanske) seljačke stranke (H/R/SS) i Radićevo priznanje Vidovdanskog ustava 1925. dovest će do dubljeg raslojavanja.³ U

Stipe Javor (1877.-1936.)

2 Miroslav KRLEŽA, «Glavnjača kao sistem». *Deset krvavih godina i drugi politički eseji. Sabrana djela Miroslava Krleže*, sv. 14-15, Zora, Zagreb, 1957., 612.-614.

3 Opš. Ivan MUŽIĆ, *Stjepan Radić u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*, 2. izd., Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1987., 189.-224.; Branislav

idućem razdoblju će se dio hrvatskih političara, osobito onih iz vodstva Hrvatske stranke prava (HSP) okrenuti i pripremama za druge oblike otpora. Ključna osoba u tim priprema, koje su uključivale ne samo tajne dodire s hrvatskom političkom emigracijom, a preko njih i s predstavnicima revizionističkih sila (Bugarska, Mađarska, Italija), nego i pripreme za eventualnu oružanu borbu, bio je dopredsjednik HSP-a, zagrebački gradski i oblasni zastupnik dr. Ante Pavelić, koji je na rujanskim skupštinskim izborima 1927. postao i zastupnikom u Narodnoj skupštini. On napose od 1927. počinje posebnu pozornost posvećivati pravaškoj mladeži, u kojoj sve glasnjiji bivaju pristaše radikalizacije hrvatskoga javnog mnijenja.

Upravo će mladež nakon skupštinskog atentata pokazati spremnost na otvoreni otpor jugoslavenskome režimu. Niz omladinskih proglašenja i rezolucija, donesenih u drugoj polovici 1928., jasno su upućivali na to, da je u znatnome dijelu hrvatske mladeži – napose u gradovima, među kojima je prednjačio Zagreb, kao sveučilišno i kulturno središte – sazrela svijest o potrebi nadilaženja stranačkih razlika te o jednodušnoj borbi za osamostaljenje Hrvatske.⁴ Tomu u prilog govorile su i brojne demonstracije, okršaji s policijom i oružništvom, pa i atentati na eksponente velikosrpskog režima, te demonstrativno sudjelovanje u sve češćim proturežimskim manifestacijama. Nije u krivu sudionik tih previranja, Eugen Dido Kvaternik, kad je ustvrdio kako je u drugoj polovici 1928. godine dotad dominantno mirotvorstvo iščezlo, a Hrvatsku je «obuzeo revolucionarni val».⁵

Različite političke kombinacije, od rasprava o tzv. amputaciji do uzaludnog pokušaja Ante Trumbića da, osloncem na reputaciju predsjednika Jugoslavenskog odbora i prvog ministra vanjskih poslova Kraljevstva SHS, kao predstavnik trećega Hrvatskog bloka i Seljačko-demokratske koalicije, u zapadnoeuropskim prijestolnicama nađe potporu za hrvatske poglede i pomoć pri rješavanju jugoslavenske državne krize, nasukale su se na odluci kralja Aleksandra Karađorđevića da proglasi diktaturu. Iako je taj potez naišao na odobravanje i podršku Francuske i Velike Britanije, koje su za volju vlastitih geopolitičkih i gospodarskih interesa bile spremne bez krzmanja poduprijeti i krajnje nedemok-

---

GLIGORIJEVIĆ, *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji 1919-1929*, Institut za savremenu istoriju - Narodna knjiga, Beograd, 1979., 202. i d.

4 Novo su raspoloženje, razumljivo, za ostvarenje svojih ideološko-političkih ciljeva, nastojali iskoristiti i komunisti, koji se u drugoj polovici 1928. također javljaju nizom akcija i proglašenja.

5 Eugen Dido KVATERNIK, *Sjećanja i zapažanja 1925 – 1945. Prilozi za hrvatsku povijest*. Jere Jareb, ur., Naklada Starčević, Zagreb, 1995., 199.

ratska rješenja, hrvatska je javnost, nakon početnog nesnalaženja, ubrzo shvatila da diktatura ne će dovesti do rješenja, nego do zaoštavanja hrvatskog pitanja.

I. Istraga i optužnica protiv Hranilovića, Soldina i družine

Diktatorski je režim uveo još snažniji represivni sustav. Istaknuti su oporbni političari bili pod stalnim redarstvenim nadzorom.⁶ Osobe koje su osumnjčene zbog političkih delikata, u redarstvenim su uzama podvrgavane strahovitim mučenjima. Uslijed takvog su postupka neki osumnjčenicima umrli ili su se odlučili na samoubojstvo.⁷ Radi demoraliziranja protivnika i zastrašivanja javnosti, vlasti su organizirale nekoliko velikih političkih procesa. Već krajem travnja 1929. pred novosnovanim je Državnim sudom za zaštitu države održan prvi proces. Sudilo se Gabrijelu Šmitu, optuženom za pucanje na redarstvenu stražu prigodom zagrebačkih demonstracija 1. prosinca 1928. Sud se zbog nedostatka dokaza oglasio stvarno nenadležnim, pa je spis upućen zagrebačkomu Sudbenom stolu, pred kojim je Šmit oslobođen.⁸ Zbog oružanih akcija koje su imale pokazati hrvatsko neslaganje s diktaturom, krajem 1929. uhićena je skupina omladinskih pristaša HSS-a na čelu s Ivanom Bernardićem, a onda i istaknuti članovi vodstva te stranke, kao i sâm Vladko Maček. Svi su 4. siječnja 1929. odvedeni u Beograd, gdje im je 20. travnja 1930. pred Državnim sudom za zaštitu države počelo suđenje. Osuda je izrečena 14. lipnja 1930. godine. Maček, dopukovnik Vilko Begić i još sedam optuženika su oslobođeni, dok su ostali osuđeni na teške kazne.⁹ Zbog ubojstva policijskog doušnika u zagrebačkoj kavani *Corso* na Badnjak 1928., na 15 godina je osuđen Marko Ožanić.¹⁰

Ipak, među najvažnije i najpoznatije političke procese nesumnjivo ulazi suđenje brojnoj skupini pretežno mladih ljudi, koje je po imenima dvojice prvooptuženika nazvano procesom Hranilović-Soldin. Važnost tog procesa

6 B. JANJATOVIĆ, *Politički teror u Hrvatskoj 1918.-1935.*, 262.-275. i d.

7 Ustaško glasilo *Grič. Hrvatska korespondencija*, koje je izlazilo u Beču, u uskrsnom broju 1931. opisuje mučenja Josipa Poropata, Hećimovića, Đakovića, osumnjčenika u procesu protiv I. Rosića i dr. te drugih pritvorenika.

8 Ivana DOBRIVOJEVIĆ, *Državna represija u doba diktature kralja Aleksandra 1929-1935*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 2006., 153.

9 R. HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*, 466.-470.; B. JANJATOVIĆ, *Politički teror u Hrvatskoj 1918.-1935.*, 273.-275.

10 Mijo BZIK, *Ustaška borba, Od prvih dana ustaškog rada do Poglavnikova odlaska u emigraciju. Počeci i bit Ustaškoga pokreta*, Državni izvještajni i promičbeni ured, Zagreb, 1942., 121.

Marko Hranilović (1908.-1931.)

ne počiva samo u činjenici da su dvojica prvooptuženika osuđena na smrt i justificirana, jer to nije bila prva smrtna kazna koja je u doba diktature izvršena nad hrvatskim nacionalistima.¹¹ I Rosiću je – kao i Hraniloviću, Soldinu i družini – dokazana povezanost s emigrantskom skupinom oko Pavelića i njegova suradnika Gustava Perčeca. No ključna se važnost procesa Hranilović-Soldin ogleda u činjenici da je njime nedvojbeno pokazano kako u Hrvatskoj postoje jezgre organiziranog otpora, koji se ne može svesti u uske stranačke okvire, niti ga se može objasniti pustolovnim duhom ili naivnošću pripadnika tih jezgri. Baš

naprotiv, optuženici su svojim djelovanjem i svojim istupanjem na sudu pokazali kako su nacionalno i ideološki izgrađeni, te ujedno spremni na sve oblike političkoga i oružanog djelovanja protiv režima i države, a istodobno imaju stalne i čvrste veze s emigracijom, od koje primaju naputke, naloge i oružje.¹²

Većina optuženika – ali ne svi – potjecala je iz redova pravaške mladeži. Neki od njih bili su sudionici prve «prave» oružane akcija Pavelićevih i Perčecovih pristaša: atentata na Aleksandrova pouzdanika, zagrebačkoga slobodnog zi-

11 Pred Državni sud za zaštitu države u Beogradu su 6. srpnja 1931. izvedena dvanaestorica Hrvata, na čelu s Ivanom Rosićem. Optuženi su za diverzije, sabotaže i jedno ubojstvo iz političkih pobuda. Osudom od 23. srpnja 1931. na smrt su osuđeni Rosić i Ivan Ljevaković, dok su ostali dobili vremenske kazne. Rosić je obješen 11. kolovoza 1931. (R. HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*, 492.-495., Bogdan KRIZMAN, *Pavelić i ustaše*, Globus, Zagreb, 1978., 79., 212.; Mario JAREB, *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, Školska knjiga, Zagreb, 2006., 237.-240.) O procesu Rosiću i dr. opširno piše i Grič, Beč, 16. srpnja 1931., 6.-7.

12 Opseg ovog članka ne dopušta potanji opis značenja koji je M. Hraniloviću i M. Soldinu pridavan i u kasnijem razdoblju. Ipak treba dometnuti da se važnost njihova procesa i njihovih žrtava nije isticala samo u ustaškoj propagandi. U emigrantskim publikacijama, ali i kasnije, nakon uspostave Nezavisne Države Hrvatske, o njima se razmjerno često pisalo, a njihovi su grobovi bili među malobrojnim na koja je državni poglavar slao vijence prigodom blagdana Svih Svetih. No kult Hranilovića i Soldina izgrađivan je i u Mačekovu krugu, koji je također koristio simboličku vrijednost njihove žrtve. Grobovi Hranilovića i Soldina bili su nezaobilazna postaja i predsjednika Hrvatske bratske zajednice, Ivana Butkovića, prigodom njegova posjeta Hrvatskoj (1937.). Tada ga je pratio predsjednik Matice hrvatske Filip Lukas. (*Žumberačke novine*, 5/1939., br. 40, Zagreb, 1. listopada 1939., 4.)

dara, nekadašnjeg pročelnika Novinskog odsjeka Narodnog vijeća SHS u Zagrebu te direktora *Jugoštampe*, Antona Schlegela.

Schlegel nije bio slučajna žrtva. U svojim se je novinskim tekstovima on otvoreno zalagao za uvođenje diktature, a mjesec dana prije njezina proglašenja opširnim je pismom pozvao Aleksandra da sudbinu države uzme u svoje ruke, jer «parlamentarnog izlaza nema».¹³ Njegovo je političko stajalište kasnija optužnica protiv Hranilovića i drugova opisala ovako: «Schlegel je prvopobornik i apostol jugoslavenstva. (...) Nakon 6. januara 1929. sa zanosom je pozdravio novo stanje, koje je riješilo dugotrajne i bezuspješne plemenske rasprave. Elementarnom snagom svog pera dao se je na propagovanje i tumačenje svrhe novog režima. Svuda izbija njegova čista jugoslovenske ideologija».¹⁴ Svoje je ideje Schlegel širio i u inozemstvu: nakon šestosiječanjskog proglasa, on je u razgovoru za pariški list *Matinée* izjavio kako «Hrvati uvođenje diktature smatraju ispunjenjem svojih zahtjeva».¹⁵

Odgovor na takvo Schlegelovo podupiranje diktature došao je vrlo brzo: dva i pol mjeseca nakon njezina proglašenja, u večernjim je satima 22. ožujka 1929. Schlegel ubijen pred ulazom u zgradu u kojoj je stanovao, na uglu Prilaza Gj. Deželića i današnjega Mačekova trga u Zagrebu. U historiografiji prevladava shvaćanje, da je nalog za izvršenje tog atentata došao iz emigrantskog vrha, odnosno od Perčeca i Pavelića.¹⁶ Sudski materijali i izvorna dokumentacija, kao i sjećanja sudionika tog događaja, takvo shvaćanje nedvojbeno potvrđuju.¹⁷

Ubojstvo Schlegela je zagrebačkoj policiji bilo, prisjeća se novinar i publicist Josip Horvat, «izlika za teror u svim oblicima».¹⁸ Nakon atentata je pok-

13 Tekst pisma v. u: B. KRIZMAN, *Pavelić i ustaše*, 44.-47.

14 Ostavština Hranilović (dalje: OH), u posjedu pisca ovog članka, Optužnica I. 6358/29 od 10. ožujka 1931., 9.

15 Prema: Mladen COLIĆ, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941.*, Delta-pres, Beograd, 1973., 34.

16 B. KRIZMAN, *Pavelić i ustaše*, 68.-69.; B. JANJATOVIĆ, *Politički teror u Hrvatskoj*, 308.-309.

17 Analizirajući suđenje tek na temelju novinskih izvješća, Mira Kolar-Dimitrijević, međutim, smatra kako prave naručitelje atentata na Schlegela treba tražiti u krugovima bliskim samim vrhovima beogradskog režima. (M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, «Zagrebački novinar Antun Schlegel i njegov utjecaj na politiku u prvoj četvrtini dvadesetog stoljeća». *Skrivene biografije nekih Nijemaca i Austrijanaca u Hrvatskoj 19. i 20. stoljeća*, Njemačka narodnosna zajednica – Zemaljska udruga Podunavskih Švaba u Hrvatskoj, Osijek, 2001., 235.-268.) Njezinu se mišljenju priklanja i M. JAREB, *Ustaško-domobranski pokret*, 89.-93.

18 J. HORVAT, *Hrvatski panoptikum*, 2. izd., Globus, Zagreb, 1982., 248.

renuta opsežna potraga, koja je bila intenzivnija i sveobuhvatnija od bilo koje ranije.¹⁹ Pravaško je novinstvo pisalo kako je «redarstvo razvilo neobičnu djelatnost (...) te je provelo masu uhapšenja, a ministarstvo unutrašnjih djela je raspisalo nagradu od 200.000 dinara onome tko prokaže ili uhvati atentatore».²⁰ Time je udvostručena nagrada koju je izvorno ponudila zagrebačka policija, a i *Jugoštampa d. d.* je nudila dodatnu nagradu od 50.000 dinara.²¹ Uhićeno je odnosno privedeno skoro 70 osoba,²² a u sklopu potrage bili su osumnjičeni i uhićeni i I. Bernardić i još neki pripadnici mladeži HSS-a.²³

Matija Soldin (1908.-1931.)

Postupno se je obruč istrage stezao oko pravaške mladeži, koju je redarstvo sumnjičilo i za niz drugih diverzija poduzetih tijekom 1929. Val uhićenja krenuo je 30. listopada 1929., kad su agenti jugoslavenske policije pokušali u Kustošiji uhititi Miju Babića, jednog od najistaknutijih pripadnika Hrvatske pravaške radničke omladine. Idućih dana uhićeni su najbliži njegovi suradnici i prijatelji, a onda se pred kraj studenoga val uhićenja protegao i na širi krug osoba, koje se međusobno uglavnom nisu poznavale, ali se ustanovilo da ih vežu zajedničke aktivnosti.

Osumnjičenici su do kraja siječnja 1930. bili u redarstvenom pritvoru, gdje su iscrpno saslušavani.²⁴ Mnogi od njih tada su napisali i opširna vlastoručna priznanja, koja će u kasnijem tijeku postupka, napose na glavnoj raspravi, nastojati dijelom opovrgnuti ili relativizirati. Tada je započela

19 Tomislav JONJIĆ, «Marija Hranilović: Moja su braća dala živote za Hrvatsku», *Politički zatvorenik*, Zagreb, 7/1997., br. 58., siječanj 1997., 11.

20 M. JAREB, *Ustaško-domobranski pokret*, 87.

21 M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, «Zagrebački novinar Antun Schlegel», 255.

22 *Isto.*

23 Ivan BERNARDIĆ, *Život iza željeznih rešetki. Prema vlastitom iskustvu i neposrednom opažanju napisao Ivan Bernardić*, s. l. & s. a. (Zagreb, 1940.?), 144.-146.

24 Budak je na glavnoj raspravi 16. svibnja 1931. spomenuo da je Marko Hranilović u redarstvenim uzama bio do 28. siječnja 1930. (OH, Stenografski zapisnici glavne rasprave /dalje: SZ/, 16. svibnja 1931., II., 4.) U to su vrijeme, dakle, krajem siječnja 1931., svi osumnjičenici pušteni istražnom sudcu.

formalna istragu, koju je vodio istražni sudac zagrebačkoga Sudbenog stola, Hanuš. Nekoliko mjeseci kasnije istragu je preuzeo Državni sud za zaštitu države,²⁵ odnosno istražni sudac tog suda «na Komisiji u Zagrebu», Slovenac dr. Alojz Gradnik.²⁶ Iz tog se podatka može zaključiti kako su vlasti tek naknadno shvatile da pred sobom imaju krupniji zalogaj od onoga na koji se mislilo u početku. Gradnik je istragu vodio bez milosti. Očito je i usred istrage otvoreno prijetio osumnjičenicima: Hranilović je kasnije, u završnoj riječi, izjavio kako mu je on rekao već «10. rujna 1930. u srijedu po podne u 1/2 6 sati, da ću biti osuđen na smrt, da je moja sudbina ista, kao onih 4, koji su bili streljani u Trstu».²⁷

Jedno od uzničkih pisama Marka Hranilovića bratu Stanku

Istraga je okončana iznimno opširnom i detaljnom optužnicom Državnog tužioštva u Zagrebu br. I. 6358/29 od 10. ožujka 1931., koju je potpisao dr. Marko Ružić i koja je – više nego neobično – umnožena i tiskom.²⁸ Njom su obuhvaćene 23 osobe: (1) Marko Hranilović, (2) Matija Soldin, (3) Dragutin Križnjak, (4) Antun Herceg, (5) Stjepan Horvatek, (6) Pavao Glad, (7) Marija Hranilović, (8) Stjepan Javor, (9) Stjepan Kopčinović, (10) Luka Čordašić, (11) Stjepan Novačić, (12) Milan Siladi, (13) Antun Vezmarović, (14) Luka Markulin, (15) Stjepan Markulin, (16) Petar Markulin, (17) Mile Starčević, (18) Mirko Kruhak, (19) Gabrijel Kruhak, (20) Janko Kruhak, (21) Mijo Bzik, (22) Josip Knobleher i (23) Cvetko Štahan. Njima se na teret stavljalo više kaznenih djela.²⁹ Među najtežima su: sudjelovanje u ubojstvu novinara Antona Tonija Schlegela koji je ubijen 22. ožujka 1929., podmetanje eksplo-

25 OH, Presuda Sudbenog stola u Zagrebu I. 7446/1929 od 30. lipnja 1931., 32., 41.

26 Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Savska banovina – Upravno odjeljenje (dalje: SB, UO), Pov. II, 1931., kut. 120, br. 8925/1931, kaznena istraga protiv Ivana Rosića i dr.

27 OH, Koncept završne riječi Marka Hranilovića, rukopis, 1.

28 U tiskanom obliku optužnica ima 48 stranica većeg formata, odnosno oko 175 kartica teksta.

29 Prema paragrafu 15. *Krivičnog zakonika za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca*, objavljenom u *Službenim novinama*, 16./1929., br. 33 od 9. veljače 1929., kaznena («krivična») djela se dijele na zločinstva i prijestupe. Za zločinstva se kažnjava smrtnom kaznom, robijom ili zatočenjem, a za prijestupe strogim zatvorom, zatvorom ili novčanom kaznom.

ziva ispod mosta odnosno propusta u Brezovici u noći između 10. i 11. svibnja 1929., postavljanje eksploziva na prozor vojarne u zagrebačkoj Branimirovoj ulici u noći 5./6. kolovoza 1929., ubojstvo redarstvenog detektiva Matije Tremškoga i ranjavanje stražara Franje Blagovića 30. listopada 1929. itd. Također ih se teretilo da su osnovali zločinačko terorističko udruženje, u okviru kojega su se 1928. i 1929. tajno sastajali i prikupljali oružje radi izvođenja terorističkih djela odnosno radi pripreme hrvatskog ustanka, koji će «ustanak buknuti 1930. u proljeće, kad će iz Madjarske biti prebačena vojska, a ovamo dopremljen dovoljan broj oružja».³⁰

Velika količina zaplijenjenog oružja i korespondencije, činjenica da su optuženici izveli veliki broj divezija i nekoliko atentata, pokazujući pritom iznimnu spretnost u baratanju oružjem, kao i činjenica da su optuženici izvorno pripadali različitim političkim strankama, navela je državno odvjetništvo na zaključak da su trojica prvooptuženih, Hranilović, Soldin i Križnjak «u zajednici sa Babić Mijom i Pospišil Zvonimirom u Zagrebu osnovali terorističku grupu Hrvatske pravaške radničke omladine, u kojoj je bio vođa i tajnik Hranilović, a Soldin pretsjednik[,] sa svrhom da ubijstvima pojedinih istaknutih javnih radnika i ličnosti, te atentatima na objekte, koji služe javnom saobraćaju i državnim nadležstvima, manifestuju nezadovoljstvo sa državnim ustrojem i poretkom, pa da na taj način olakšaju rad Perčeca Gustava u inostranstvu na štetu naše države, a da s druge strane eventualno izazovu sukob međunarodnog razmjera, i to sve u cilju odvojenja teritorija na kome žive Hrvati iz Kraljevine Jugoslavije, te stvaranja samostalne države».³¹ Ta je inkriminacija, razumljivo, za većinu optuženika – ili čak za sve njih – bila najopasnija, jer bi ih činila odgovornima za sva djela koja su proizišla iz djelovanja te organizacije.

Optuženicima su se, dakle, na teret stavljala kaznena djela (zločinstva), između ostaloga, i iz čl. 1. i 2. Zakona o zaštiti javne bezbednosti (sigurnosti) i poretka u državi. Slijedom toga je istragu – kao što je spomenuto – u drugoj polovici 1930. i preuzeo istražni sudac Državnog suda za zaštitu države. No suđenje ipak nije održano pred tim sudom, nego pred Sudbenim stolom u Zagrebu. Nije posve jasno zašto je tako. Bez obzira na to što su se konkretni učini opisani optužnicom zbili prije donošenja Zakona o Državnom sudu za zaštitu države (a neki čak i 1928.), mogućnost da se postupak vodi pred

---

30 OH, Optužnica I. 6358/29 od 10. ožujka 1931. Razumljivo, nisu svi optuženici bili optuženi za sva djela opisana u njoj.

31 OH, Presuda Sudbenog stola u Zagrebu I. 7446/1929 od 30. lipnja 1931., 18.-19.

Državnim sudom za zaštitu države, koji je za ta kaznena djela bio primarno mjerodavan, pružale su ne samo teza optužnice o postojanju terorističke organizacije i opće zakonske odredbe o atrakciji i ustaljenju nadležnosti (*perpetuatio fori*).³² Uredbom za izvršenje Zakona o Državnom sudu za zaštitu države, tom je zakonu dano i retroaktivno djelovanje, jer je propisano da njegove odredbe vrijede «i za krivična dela počinjena pre njegovog stupanja na snagu, ako o tom delu još nije izrečena presuda po sudu prve instancije».³³ I sami su optuženici očekivali da će biti suđeni u Beogradu.³⁴ Ipak je spis rješanjem Državnog suda za zaštitu države pri kasacijskom sudu u Beogradu br. 85 od 29. studenoga 1930. delegiran zagrebačkomu Sudbenom stolu.³⁵

II. Glavna rasprava pred Sudbenim stolom

Glavna rasprava protiv Marka Hranilovića, Matije Soldina i dr. počela je pred zagrebačkim Sudbenim stolom ujutro, 4. svibnja 1931.³⁶ Ona se je odvijala u skoro dramatičnim političkim prilikama, jedva dva i pol mjeseca nakon što je na ulici brutalno ubijen pravaški političar i ideolog, povjesničar Milan pl. Šufflay.³⁷ Vođena je na dotad neviđen način. Branitelji su uzalud upozoravali na neshvatljive povrede postupnog prava, počevši od toga da «predmet

32 Prema paragrafu 1. Zakona o Državnom sudu za zaštitu države od 11. siječnja 1929., taj je sud mjerodavan za raspravu i suđenje o kaznenim djelima iz čl. 1.-3., 13., 17. i 18. Zakona o zaštiti javne bezbednosti (sigurnosti) i poretka u državi, kao i o drugim kaznenim djelima koja su s ovima u svezi ili u stjecaju. Opš. u ustroju i djelovanju tog suda: I. DOBRIVOJEVIĆ, *Državna represija u doba diktature*, 150.-156.

33 «Uredba za izvršenje Zakona o Državnom sudu za zaštitu države», *Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, br. 9, 17. januara 1929., 278.

34 To jasno proizlazi iz sačuvanih Hranilovićevih pisama majci i bratu Stanku, kao i iz zaplijenjenoga Soldinova pisma zaručnici Ljubici Subašić. (OH, Presuda Sudbenog stola u Zagrebu I. 7446/1929 od 30. lipnja 1931., 94.)

35 OH, Presuda Sudbenog stola u Zagrebu I. 7446/1929 od 30. lipnja 1931., 25. Od svih autora koji su se bavili ovim procesom, Krizman je, čini se, bio jedini koji je primijetio da je zagrebački Sudbeni stol bio «delegirani sud». (B. KRIZMAN, *Pavelić i ustaše*, 78.) No ni on se ne upušta u razloge te delegacije.

36 Osnovne obavijesti o suđenju v. u: R. HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*, 486.-491. Optužnica, prvostupanjska i drugostupanjska presuda te državnoodvjetničko Opravdanje revizije i priziva, od 5. kolovoza 1931. nalaze se u: HDA, f. 397 – Državno nadodvjetništvo, Kns 131, kut. 252, gl. br. 163/1931, kazneni postupak protiv Marka Hranilovića i dr. Ti dokumenti, ali i brojni raspravni te manji dio istražnih zapisnika, rukopisne bilješke, koncept obrane, različita pisma sudionika procesa i drugi dokumenti sačuvani su u Ostavštini Hranilović.

37 «U ime Njegovog Veličanstva ubijena su tri Hrvata: sveučilišni profesor Dr. Milan Šufflay, seljak Djuka Iljanić i radnik Josip Poropat», *Grič*, 1. ožujka 1931., 1.-4.

nije oglašen», nije konstatirano tko je od pozvanih osoba pristupio sudu, ni tko se nalazi u sudnici. No to je bio tek mali dio teških povreda procesnih odredaba. Među braniteljima – a za obranu se prijavilo više od stotinu hrvatskih odvjetnika – nalazili su se neki od najistaknutijih odvjetnika toga doba, poput D. Hrvoja, M. Budaka, V. Mačeka, I. Lorkovića, I. Protulipca, M. Košutića, S. Košutića, I. Pernara, I. Jakovljevića, T. Jančikovića i dr.³⁸ Unatoč tomu je predsjednik sudskoga vijeća, Dragutin Bubanj, na svakom koraku kršio zakon na štetu obrane.

Zbog takvoga ponašanja suda, branitelji su se pismeno obratili Odvjetničkoj komori, navodeći kako se je predsjednik vijeća prije samog otvorenja glavne rasprave zagrozio optuženicima i njihovim braniteljima: «Bit će vama svima!», «Ja ću vama svima pokazati!» i sl.³⁹ Otvorenu nesklonost je predsjednik vijeća pokazivao u situaciji kad bi optuženici – među kojima je prednjačio Marko Hranilović – sudnicu koristili za političke izjave. Posebno je pobjesnio kad je Hranilović, na pitanje čije je državljanin, izjavio da je «državljanin zarobljene Hrvatske». Na to je Bubanj odvratio: «Mi smo svi ponosni, što smo državljani naše velike Jugoslavije!» Hranilović nije odustajao: «Kako tko! Ja sam ponosan samo na svoju hrvatsku domovinu!»⁴⁰

---

38 U pismu koje je J. Jarebu uputio 8. veljače 1963., V. Maček navodi kako je on branio S. Javora, ali se ne sjeća koga je branio M. Budak. Nadalje opisuje kako je Budak procesu naglašeno davao političku boju, dok se je on, Maček, svake politike klonio i zahvaljujući tomu spasio Javora smrtne osude, na čemu mu je Javorova obitelj bila zahvalna. (J. JAREB, «Prilog životopisu Dra Mile Budaka /Sv. Rok, Lika, 30. kolovoza 1889. – Zagreb, 7. lipnja 1945./», u: *Mile Budak: pjesnik i mučenik Hrvatske. Spomen-zbornik o stotoj godišnjici rođenja 1889-1989*, Knjižnica Hrvatske revije, Barcelona – München, 1990., 27.) U stvarnosti, s obzirom na političku pozadinu i motivaciju procesa, kao i način na koji je on vođen, politiku u njemu nije bilo moguće izbjeći. Ta činjenica nije ni u kakvoj neposrednoj vezi s izrečenim osudama. Javor je bio osmooptužen i uz Mačeka su ga branili Josip Pobor i Dragutin Hrvoj, dok je Budak branio petooptuženoga Stjepana Horvateka i sedamnaestooptuženoga Milu Starčevića, a u kasnijoj fazi i četvrtooptuženoga Antuna Hercega. Sva trojica Budakovih branjenika dobili su vremenske kazne (Herceg dvadeset, Horvatek petnaest godina, Starčević godinu i pol), kao i Javor, koji je osuđen na 20 godina. Prema tome, Maček nije imao valjana razloga za takvu samohvalu. Stenografski zapisnici sa sudske rasprave pokazuju tek to, da on nije bio među žustrijim braniteljima.

39 OH, Dopis «Uglednoj Advokatskoj komori Zagreb». Sačuvanom dopisu nedostaje zadnja stranica, pa se ne može utvrditi kojega je nadnevka napisan, ni koji su ga branitelji potpisali. No iz sadržaja je jasno da je riječ o zajedničkom dopisu svih ili bar većine branitelja.

40 OH, «Glavna rasprava protiv Marka Hranilovića i drugovima. Momenti, koji nijesu objelodanjeni u novinama», strojopis, 1. Usp. T. JONJIC, «Marija Hranilović: Moja su braća dala živote za Hrvatsku», 12.

Kršenje zakona nije se ograničilo samo na članove sudskoga vijeća. I državnom je odvjetniku dopušteno na nezapamćen način vrijeđati odvjetnike obrane, dok su branitelji za najmanje negodovanje kažnjavani visokim novčanim kaznama ili isključeni s rasprave.⁴¹ Režimsko je novinstvo odobravalo takve postupke i stvaralo ozračje za drakonske osude, a posebno snažan pritisak na sud dolazio je iz redova slobodnih zidara.⁴² Braniteljima je bitno ograničeno pravo na nesmetanu komunikaciju s optuženicima i primanje njihovih naputaka.⁴³ Velika većina dokaznih prijedloga obrane je odbijena, uključujući i prijedlog da se diplomatskim putem pribave zapisnici o saslušanju Mije Babića i Zvonimira Pospišila pred rimskim sudom u svezi s izvršenjem atentata na Schlegela.⁴⁴ Također je državno odvjetništvo protiv svjedoka koji su na glavnoj raspravi iskazivali različito od iskaza u istrazi, podizalo optužnicu još u tijeku glavne rasprave protiv Hranilovića i družine, čime se posve otvoreno vršio pritisak na svjedoke i na sâm sud.⁴⁵ Dodatni oblik pritiska na sud sastojao se je u činjenici da je upravo krajem lipnja i početkom srpnja došlo do umirovljenja i premještanja šezdesetak hrvatskih sudaca. Brojni sudci koji režimu nisu bili po ćudi, premješteni su iz većih gradova u provinciju.⁴⁶

Osim toga, tijekom suđenja nizali su se brojni dokazi da je niz optuženika u redarstvenim uzama, pa čak i u istrazi, strahovito zlostavljan. Kad je optu-

---

41 T. JONJIĆ, «Marija Hranilović: Moja su braća dala živote za Hrvatsku», 12.

42 *Isto*.

43 Na početku rasprave 16. svibnja 1931. dr. Ivo Protulipac je zatražio da mu se dopusti razgovarati «samo 2 minute sa optž. (sic!) Hranilovićem», dodajući da je «njegovu obranu preuzeo u zadnji čas i nisam dobio od njega nikakove upute». Zahtjev je odbijen, iako za to – prema interpretaciji obrane – nije bilo uporišta u zakonu. (OH, SZ, od 16. svibnja 1931., I., 1.) Međutim, novela Zakona o Državnom sudu za zaštitu države iz studenoga 1930. u tom je pogledu imala znatno restriktivnije norme.

44 OH, SZ, 18. svibnja 1931., I., 1. Ustaške su publikacije, naime, uoči početka zagrebačkog suđenja objavile njihove iskaze, u kojima njih dvojica preuzimaju odgovornost za – doslovce – sve oružane akcije opisane u optužnici, pa i više od toga.

45 OH, Optužnica br. KK. 3036/31 od 2. lipnja 1931. protiv Marka Šlogara, koji je kod S. Javora radio kao «sluga». Šlogar je optužen da je na glavnoj raspravi 22. svibnja 1931. izjavio kako je S. Horvatek donio Javoru svega jedan paket oružja, dok je u istrazi pod prisegom izjavio da je bila riječ o dva paketa. Promjenu iskaza Šlogar motivira zastrašivanjem i prijetnjama istražnog sudca Gradnika.

46 *Grič*, 7. srpnja 1931., 3. Bez dodatnog istraživanja nije moguće utvrditi, radi li se o uzročno-posljedično povezanim događajima, ili tek o koincidenciji. Neki podatci upućuju na to, da su vlasti smjenama i premještanjima sudaca u prvom redu htjele postići brže i djelotvornije suđenje. (I. DOBRIVOJEVIĆ, *Državna represija u doba diktature*, 134.-149.)

ženi A. Herceg počeo 4. svibnja pripovijedati kako je premlaćivan i kako mu je šef zagrebačke policije Janko Bedeković osobno prijetio: «Ja ću batinama naučiti Hrvate ljubiti Kralja i ovu državu!», sudsko mu je vijeće oduzelo riječ, te «predsjednik ujedno povišenim, patetičkim glasom ističe, da je naša velika i moćna Jugoslavija manifestom Nj. V. Kralja, postala najuredjenija država na svijetu, da tu vlada apsolutni red, rad i zakonitost».⁴⁷ Ipak je Herceg 8. svibnja dobio mogućnost opširno opisati kako je tučen volovskim žilama, kako su mu čupali stidne dlake i vješali mu ciglu o genitalije te ga zlostavljali na takve načine da su i nakon osam mjeseci još vidljivi tragovi mučenja, a on postao spolno nemoćan.⁴⁸ Na sličan način je mučen i S. Javor, kojemu su vlasti pritvorile i ženu te mu većinu priznanja iznudili zlostavljanjem i dovođenjem malodobne kćeri u pritvor.⁴⁹ Petooptuženomu Horvatu je bila pritvorena i majka, 82-godišnja starica,⁵⁰ devetnaestoptuženomu G. Kruhaku žena.⁵¹ Čak je i Soldinova zaručnica Ljubica Subašić zatvorena, jer je odoljela pritiscima policije da svjedoči protiv svog zaručnika.⁵² Apsolventa filozofije i pripadnika *Hrvatske mladice*, M. Starčevića, premlaćivali su šakama, palicom i kundacima, gušili ga i vješali o klin te mu noge stezali okovima do krvi. I njemu su o genitalije vješali ciglu. Kad je suočen s Javorom, ovaj je hroptao i Starčević je «dobio dojam, da je čovjek na samrti».⁵³ I Hranilović je svoj raspravni iskaz započeo opisom zlostavljanja na policiji i u istrazi. U premlaćivanju, u kojem je sudjelovao i Bedeković, izbijeno mu je šest zuba: «Vezali su me za stolicu lancima i to ruke i noge i tako su me valjali po sobi po podu. Kraj toga tukli su me žilama, čupali mi lasi, udarali u želudac pesnicama tako, da sam kroz tri dana nakon toga povraćao sve što sam pojeo». Gurali su mu puščanu cijev u usta i grozili mu se da će ga odnijeti na Sa-

---

47 OH, SZ, 4. svibnja 1931., I., 2.

48 *Isto*, 8. svibnja 1931., II., 1.-4.

49 *Isto*, 18. svibnja 1931., I., 1.-4. Usp. *Ustaša*, Zagreb, 11/1941., br. 2, 13. lipnja 1941., 5.-6.; «Djavojsko mučenje Stjepana Javora. Što je utvrđeno pred sudom u mjesecu lipnju 1931.», *Ustaška mladež*. Prilog *Ustaše*, 11/1941., br. 6, 10. kolovoza 1941., 19.; R. HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*, 460.-462. Budući da je Javor od svih optuženika bio najpoznatiji, opis njegova mučenja je objavljivan razmjerno često.

50 OH, Presuda Sudbenog stola u Zagrebu I. 7446/1929 od 30. lipnja 1931., 40.

51 *Isto*, 136.

52 Na glavnoj raspravi ipak nije bilo moguće predočiti nepobitan dokaz o zarukama. U nadi da će olakšati Soldinov položaj, a ujedno njoj omogućiti izlazak iz zatvora (jer kao supruga nije bila obvezana svjedočiti), Soldin i Lj. Subašić vjenčali su se u zatvoru 23. lipnja 1931. (*Grič*, 27. lipnja 1931., 3.) Prema tvrdnjama Marije Hranilović, vjenčao ih je uznički ispovjednik Josip Miller D. I.

53 OH, SZ, 9. svibnja 1931., I., 3.-6.; III., 4.

Dr. Milan pl. Šufflay (1879.-1931.)

vu i baciti u rijeku, ili ga jednostavno staviti pod vlak ili izbaciti kroz prozor. Tukli su ga po tabanima, vješali ga naglavce o zid, natrpavši mu usta krpama i nabivši mu vreću na glavu. I majku su mu pritvorili te mu dali do znanja da i nju tuku i zlostavljaju.⁵⁴ Četiri su je dana ostavili bez hrane.⁵⁵ Prema sjećanjima njegove sestre, Hranilovića, kao i Soldina, «nemilosrdno su (...) premlaćivali, vješali između dvije stolice da vise ‘o pušci’. Soldinu su cijeli vrat i stopala spalili cigaretama. Marku su izbili zube, a onda su mu zavezali ruke i noge i tako ga, pričvršćena užetom, spuštali s trećeg na prvi kat i opet natrag. Kad bi pao u nesvijest, polijevali bi ga vodom. Zapovjednik straže Bošković jednom ga je u Bedekovićevoj sobi tako bacio o peć da se smatralo kako zbog udarca glavom mora umrijeti, pa je čak takva vijest puštena u novine. Majka ga je vidjela u okovima, s kuglama na nogama, izgledao je zastrašujuće. U zatvoru je dobio tešku tuberkulozu...»⁵⁶

Iako su neki optuženici bili pošteđeni bilo kakvih oblika tjelesnog zlostavljanja, to iznimno okrutno ponašanje redarstvenih i istražnih vlasti prema nekima od njih nije moguće u cijelosti i racionalno objasniti pukom težnjom da se od istraženika izvuku priznanja.

Zbog niza je okolnosti, naime, vlastima pošlo za rukom dosta pouzdano rekonstruirati djelovanje osumnjičenika, jer su im u ruke pali brojni materijalni dokazi, oružje, pa čak i nekoliko pisama i šifriranih naputaka koje je iz emigracije slao Perčec, a dio njih je u svome radnom stolu u Banci Hinko Glocke skrivala Marija Hranilović.⁵⁷ Zaplijenile su i nekoliko dopisnica i poruka poslanih iz Beča u siječnju, veljači i ožujku 1929. godine. Kod Hranilovića su pri uhićenju zaplijenjena tri revolvera sa streljivom, a u smočnici Horvatekove majke, gdje je Hranilović uhićen, pronađene su veće količine

54 *Isto*, 16. svibnja 1931., I., 1.-4.

55 *Isto*, 22. lipnja 1931., II., 2.

56 T. JONJIĆ, «Marija Hranilović: Moja su braća dala živote za Hrvatsku», 12.

57 OH, Optužnica I. 6358/29 od 10. ožujka 1931.; T. JONJIĆ, «Marija Hranilović: Moja su braća dala živote za Hrvatsku», 11.

eksploziva, štapina i ručnih bombi.⁵⁸ Kod optuženoga Pavla Glada pronađen je veći broj pištolja, jedna puška, te velike količine streljiva, eksploziva i bombi.⁵⁹ Na tome nije stalo. Nakon što su osumnjičeni pritvoreni, policija im je uspjela podmetnuti provokatore te je tako zaplijenila veći broj pisama koje su razmjenjivali Marija i Marko Hranilović, Soldin, M. Starčević, G. Kruhak i P. Glad. U tim se pismima osumnjičeni dogovaraju o načinu obrane, odnosno o tome kako će obeskrjepiti ranije izjave i relativizirati zaplijenjene materijalne dokaze. Zaplijena tih pisama samo je potvrđivala teze optužbe, iako se tijekom glavne rasprave pojavilo pitanje zakonitosti njihove upotrebe u dokaznom postupku.⁶⁰

Koncept završne riječi Marka Hranilovića

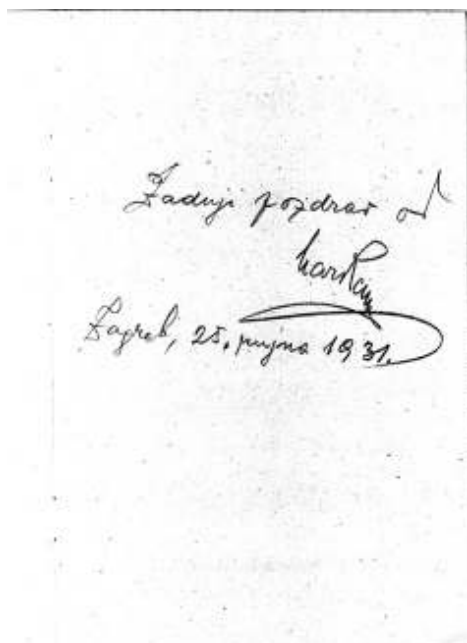
Pod dojmom tako predočenih dokaza – a vjerojatno nedovoljno svjesni da su oni pribavljeni na procesno problematičan način – većina je osumnjičenika pred policijom i u istrazi priznala brojne inkriminacije. Neki su u tome otišli dosta daleko, pomažući vlastima da vrlo precizno utvrde opseg i način djelovanja osumnjičenika te njihove veze s emigracijom.⁶¹ Situaciju u koju su time

58 OH, Presuda Sudbenog stola u Zagrebu I. 7446/29 od 30. lipnja 1931., 25.

59 *Isto*, 41.

60 OH, Optužnica I. 6358/29 od 10. ožujka 1931., 44.-48.

61 U svojevrsnom elaboratu od 22 rukopisne stranice velikog formata, koji je na molbu pisca ovog članka napisala i predala mu 12. siječnja 1997., Marija Hranilović navodi kako je ključne informacije policiji dao D. Križnjak, koji se bojao zlostavljanja i kojemu je «obećano da mu se ne će suditi». (OH, Marija Hranilović, «Odgovori na pitanja g. Tomislava Jonjića», rukopis, 7.) Križnjak je ipak izveden pred sud i osuđen. U presudi se navode izjave Vladimira Bogdanovića, J. Bedekovića i niza drugih svjedoka, «da je opt. Križnjak bio onaj, koji je sve odavao, sve pokazivao i svuda vodio policiju». (OH, Presuda Sudbenog stola u Zagrebu I. 7446/1929 od 30. lipnja 1931., 79., 100.) Oslanjajući se na pisanje Nikole Milovanovića, i Krizman piše o njemu kao o ključnom informatoru policije i istražnog sudca. (B. KRIZMAN, *Pavelić i ustaše*, 70.) Zanimljivo je dometnuti da se u ostavštini Milana Stojadinovića nalazi i «Izveštaj inspektora MUP-a od 28. februara 1936. godine pod naslovom 'Komunisti i hrvatski teroristi u Kaznenom zavodu u Sremskoj Mitrovici' o saslušanju zatvorenika Stjepana Petrovića i Dragutina Križnjaka, pripadnika ustaške organizacije...». (*Arhiv Jugoslavije, Biblioteka informativnih sredstava – Inventari fondova i zbirki, Inventar. Zbirka Milana*

Neposredno uoči smaknuća: zadnji pozdrav Marka Hranilovića

ostali bili dovedeni, opisao je Marko Hranilović u pismu majci od 1. siječnja 1930., koje je policiji također palo u ruke: «Križnjak je ovdje sve ispriпов[i]jedaо tako, da se ovdje baš sve saznalo, tako da nismo ništa zatajili». ⁶²

Mozaik se, dakako, popunjavaо i iskazima svjedoka. Neki od njih su policiji i sudu pomagali zdušno, drugi su također znali biti stjerani u kut dokazima koji su im pri saslušanju predočavani. Zahvaljujući tomu, navodi presude su u velikoj mjeri doista odgovarali činjenicama. Štoviše, istini je odgovarao i niz inkriminacija i navoda optužnice za koje su optuženici pravomoćno oslobođeni uslijed nedostatka valjano pribavljenih dokaza.

Nekim se optuženicima nije moglo ništa dokazati, iako su pripadali organizaciji. ⁶³ Drugim riječima, optužnica je bliža stvarnim događajima čak i od presude. ⁶⁴ Radi toga se redarstvena zlostav-

---

Stojadinovića, Beograd, s. a., 200.) Nisam uspio doći do tog izvješća. Koprivničanin Petrović se je, nakon duljeg boravka na Janka-pushti, vratio u Jugoslaviju te je jugoslavenskim vlastima dao opsežne obavijesti o djelovanju ustaške organizacije u Podravini. Te su obavijesti poslužile za veliki proces protiv 31 osobe. (Opš. Željko KRUŠELJ, *U žrvnju državnog terora i ustaškog terorizma. Politička zbivanja u koprivničkoj Podravini od objave šestosiječanjske diktature do sloma Kraljevine Jugoslavije*, Hrvatski zemljopis – Naklada dr. Feletar, Koprivnica, 2001., 23.-25. i dr.)

⁶² OH, Presuda Sudbenog stola u Zagrebu I. 7446/1929 od 30. lipnja 1931., 81. Naravno, Marko Hranilović u pismu nastavlja kako će sada, dok traje suđenje, s Križnjakom na lijepo, dok će se drugačija pjesma pjevati kad iziđu. Zato on na glavnoj raspravi ne ulazi s njim u izravnu polemiku.

⁶³ Jedan od takvih je i devetoptuženi mehaničar i taksist Stjepan Kopčinović zv. Stevo. On je od ranije prijateljevao i politički surađivao sa Stankom Hranilovićem i Mijom Babićem. Nakon okončanja procesa Hranilović-Soldin, on je neutvrđenog datuma otišao u emigraciji. Pod imenom «Siniša» se spominje u više dokumenata o djelovanju ustaša na Janka-pushti. (Ž. KRUŠELJ, *U žrvnju državnog terora i ustaškog terorizma*, passim.) U ostavštini Hranilović sačuvan je veći broj zajedničkih fotografija Stanka Hranilovića i Kopčinovića iz emigrantskog razdoblja u Italiji. Prema Moškovu, Babić («Giovanni») je Kopčinovića doveo kao svoga «starog druga», te ga je u jednom trenutku predstavio i kao novog zapovjednika u logoru Vischetto (pokrajina Parma) u Italiji. (B. KRIZMAN, *Pavelić i ustaše*, 124.-125. i dr.)

⁶⁴ Marija Hranilović autoru, 27. siječnja 1997. (Usp. T. JONJIĆ, «Marija Hranilović: Moja su braća dala živote za Hrvatsku», 12.)

ljanja osumnjičenika mogu u prvom redu objašnjavati osvetom i bijesom predstavnika režima, te njihovom željom da impresioniraju i uplaše javnost.⁶⁵ Dodatni razlog mogao bi se nalaziti u činjenici da ni policiji ni sudu nije uspjelo dokazati povezanost *domovinskog vodstva* zabranjenog HSP-a s oružanim akcijama mladeži, a takvih je pokušaja očito bilo.⁶⁶

Na glavnoj su raspravi mnogi optuženici pokušavali osporiti najteže inkriminacije, djelomice opovrgavajući svoja priznanja pred redarstvenim vlastima i istražnim sudcima.⁶⁷ No zbog znatne količine zaplijenjenih materijalnih dokaza, velikog broja osumnjičenika i njihova nedovoljnoga kontakta s braniteljima, ta povlačenja priznanja ili pokušaji drugačije interpretacije nisu bili osobito uvjerljivi.

Primjerice, za zaplijenjena Perčecova pisma pokušavalo se naknadno ustvrditi da je riječ o pismima Hranilovićeve djevojke ili djevojaka, ali nije bilo moguće navesti kako se te djevojke zovu ni gdje stanuju. Nije se moglo uvjerljivo objasniti zašto bi ona ili one pisale na adresu Marije Hranilović, ako ih ova osobno ne poznaje. Još neuvjerljivije je objašnjenje zašto bi tobožnja djevojka pozivala neke od optuženika ili treće osobe, da dođu u inozemstvo, ne navodeći razlog poziva itd. A da stvar bude gora, policija je zaplijenila pisma koja su Marko i Marija razmjenjivali u zatvoru, dogovarajući se o tome kako pred sudom tumačiti ta pisma. Nakon što joj je Marko poslao naputak:

Krvnikova bilješka o vješanju M. Soldina

65 To bi mogao biti i jedan od glavnih razloga, zašto je suđenje održano u Zagrebu, a ne u Beogradu.

66 Zbog navodne povezanosti s tim oružanim akcijama bio je uhićen i M. Budak, koji je u redarstvenom zatvoru proveo osam mjeseci. On tvrdi da je šef zagrebačke policije, J. Bedeković, javno tvrdio kako je «Budak vođa te grupe», ali dokaze za to nije uspio pribaviti. (B. KRIZMAN, *Pavelić i ustaše*, 94.) I Pavelić sugerira da je upravo težnja vlasti da osumnjičenike povežu s Budakom i vodstvom HSP-a bila uzrok zlostavljanjima. (A. PAVELIĆ, *Doživljaji*, II., Vratna gora d.o.o., Zagreb, 1998., 254.) Budak je doista u to vrijeme bio osobito blizak s M. Hranilovićem, jer su i on i Hranilovićevi jedno vrijeme stanovali u istoj zgradi, u zagrebačkoj Vlaškoj ul. br. 46. No s oružanim akcijama u to vrijeme nije imao nikakve veze. (T. JONJIĆ, «Marija Hranilović: Moja su braća dala živote za Hrvatsku», 9.)

67 Protivno uobičajenim predodžbama u znatnom dijelu literature, nitko od optuženika nije u cijelosti opovrgnuo iskaze dane u istrazi.

«Velim Ti, listovi koji su došli Tebi u ured, nisu bili liebesbriefi, to sam Ti ja samo rekao tako...», pojavila se nova tvrdnja. Marija Hranilović je izjavila kako pisma potječu od nekih njezinih prijatelja iz Beča, ali je odbila kazati ime tih prijatelja. Nije objasnila ni to, zašto bi joj prijatelji pisali pisma s dvostrukom omotnicom i dvostrukom adresom.⁶⁸ Marko Hranilović je za neke od ključnih događaja, nakon priznanja u istrazi, na glavnoj raspravi ponudio više verzija. U jednoj od njih, pisma pronađena kod njegove sestre nisu uopće bila njegova, nego su bila pisma Babićeve ljubavnice, ali ih je ona zabunom uzela iz Hranilovićeva ormara. Nije se moglo uvjerljivo pokazati, što bi Babićeve pisma uopće radila u Hranilovićevu ormaru, kad Babić ionako nije stanovao sa suprugom. Kad je Horvatek i na glavnoj raspravi priznao ključnu Hranilovićevu ulogu u naoružavanju mladeži, te tako potvrdio ono što je sâm Hranilović izjavio u istrazi (ali porekao na glavnoj raspravi), ovaj nije mogao objasniti zašto bi Horvatek izmišljao.⁶⁹ Hranilović je priznao kako je iz novina izrezivao fotografije ministara, ali je to bilo samo za novinarske potrebe brata mu Stanka. Pjesmu u kojoj slavi Perčeca i njegovu borbu za slobodu Hrvatske jest sâm pisao, ali «po diktatu prijatelja» čije ime ne će odati.⁷⁰

Herceg je u istrazi priznao da je od početka 1929. u više navrata preko Sušaka od Perčeca u Zagreb prenosio kovčege s oružjem i eksplozivom, dok je na glavnoj raspravi priznao da je prenosio kovčege koji su znali biti teški i do 20 kilograma, ali – tobože – nije znao što je u njima, niti ga je to zanimalo. Nije mu to spomenuo ni pošiljatelj, Perčec, s kojim je godinama u prijateljskim odnosima, niti je on što pitao.⁷¹

Glad, kod kojega su zaplijenjene veće količine oružja, bombi i streljiva, u istrazi je priznao da je za to oružje i za njegovu svrhu znao. No na glavnoj je raspravi izjavio da Hranilović odnosno Horvatek jesu kod njega spremali kojekakve omote i sanduke, ali on nije znao što je u njima, nego je mislio da se radi o letcima i brošurama. Kad se pokušavao prikazati apolitičnim (jer je HSP, tobože, napustio koju godinu ranije), predloženo mu je zaplijenjeno pismo koje je iz pritvora pisao svojoj ženi, u kojemu kaže: «Vijesti, koje dobijamo, stvar naša je vani dobra, samo se nezna hoće li buknuti ove jeseni ili u

---

68 OH, Presuda Sudbenog stola u Zagrebu I. 7446/29 od 30. lipnja 1931., 59.-61., 67., 69., 118.-125. i dr.

69 *Isto*, 60.-61., 71. 110.

70 OH, Optužnica I. 6358/29 od 10. ožujka 1931., 26.

71 OH, Presuda Sudbenog stola u Zagrebu I. 7446/29 od 30. lipnja 1931., 29.-31.

proljeće». Pokušavajući objasniti sadržaj pisma, Glad se branio da je riječju «buknuti» mislio na početak glavne rasprave, a riječju «vani» na izlazak iz pritvora.⁷²

Nije se puno spretnije ponio ni M. Starčević, koji je nehotice prokazao Mladena Lorkovića. Budući da je u odvodnoj cijevi kod Lorkovića pronađeno šest novih revolvera, neuvjerljivom se pokazala Starčevićeva pretpostavka da se je radilo o oružju koje je otprije imao Mladenov otac Ivan. Dodatna je nevolja bila u tome da su ti revolveri bili navlas isti onima koji su pronađeni u skladištu Hranilovićeve skupine. Svjedok Šime Debelić je potvrdio kako je Lorković oružje preko Starčevića dobio upravo od Javora,⁷³ što je i Javor pod mukama priznao. A onda je zaplijenjen Starčevićev dopis Javoru, u kojem Javora moli da opovrgne priznanje, te da na glavnoj raspravi svjedoči ovako: «... Mi ćemo naskoro biti predani sudu. Tamo recite ovako: Vaša je izjava kod policije, što se mene tiče, bila iznudjena. Vi me poznajete iz prijašnjeg političkog rada, i kao takova ga ste me, kad Vam je prijetila opasnost premetačine (pred nekih mjesec dana) pozvali telefonski k sebi. Kad sam došao istoga dana k Vama[,] onda ste mi rekli: meni povodom slučaja s Pavelićem pretili svaki čas premetačina. Ja sam nekada imao trgovinu oružja i tako mi je ostalo nekoliko revolvera, jako dobre kvalitete, za koje ne bih htio, da ih uhvati policija. Stoga Vas (naime mene) molim kao dobra Hrvata i čovjeka, koji nije policiji sumnjiv, da to oružje neko vrijeme sakrijete kod sebe...»⁷⁴

Sličnih je nespretnosti i nezgrapnosti, koje je bilo lako osporiti usporedbom s materijalnim dokazima te iskazima drugih optuženika i svjedoka, bilo i više. U procesnom su smislu osobito otegotni bili pokušaji djelomičnog opovrgavanja ili relativiziranja brojnih susreta koje su Javor, Hranilović i drugi imali s emigrantima Pavelićem i Perčecom, jer je i te pokušaje bilo lako osporiti zaplijenjenim razglednicama i pismima. Radi toga su obrane optuženika svoju poziciju više gradile na povredama postupovnih odredaba i na ukazivanju na zlostavljanje tijekom postupka, negoli na interpretaciji utvrđenoga činjeničnog stanja.

---

72 OH, Optužnica I. 6358/29 od 10. ožujka 1931., 48.; SZ, 5. svibnja 1931., 8.; Presuda Sudbenog stola u Zagrebu I. 7446/29 od 30. lipnja 1931., 43.-46.

73 OH, Optužnica I. 6358/29 od 10. ožujka 1931., 42.; Presuda Sudbenog stola u Zagrebu I. 7446/1929 od 30. lipnja 1931., 56., 139.-141.

74 OH, Presuda Sudbenog stola u Zagrebu I. 7446/29 od 30. lipnja 1931., 52.-53.

III. Schlegelovo ubojstvo kao glavni razlog drakonskih osuda

Nakon 38 raspravnih dana, glavna je rasprava u spisu br. I. 7446/29 okončana 22. lipnja 1931. Državno je odvjetništvo za prvu četvoricu optuženika zatražilo smrtne osude, a za ostale - vremenske kazne u trajanju od ukupno tristotinjak godina.⁷⁵ Osuda je izrečena 30. lipnja 1931., a njezin je sadržaj iznimno važan za rekonstruiranje političkih previranja u Hrvatskoj tijekom 1928./29.⁷⁶ Njom je većina optuženika proglašena krivima i osuđena za pretežan broj kaznenih djela koja su im stavljena na teret. No ipak su petorica optuženika u cijelosti oslobođena, a zanimljivo je da su čak i oni koji su osuđeni, bili oslobođeni za niz teških inkriminacija. Pod dojmom drakonskih kazni, ta je pojedinost u javnosti ostala u drugome planu, pa ju se i u kasnijim historiografskim i publicističkim prikazima nerijetko, iz raznih razloga, previdalo.

Najteže kazne izrečene su Hraniloviću i Soldinu, za koje je sudsko vijeće smatralo dokazanim da su već 1928. počeli prikupljati oružje i spremati se za oružane (terorističke) akcije, da su pomogli Miji Babiću da 22. ožujka 1929. ubije Schlegela, da su 5./6. kolovoza 1929. postavili bombu na prozor vojarne u zagrebačkoj Branimirovoj ulici i da je Soldin pritom bombom ranio stražara Petra Hrženjaka, te da je Hranilović s Mijom Babićem i Zvonimirom Pospišilom 30. listopada 1929. pucao na policijske službenike, kojom prigodom je ubijen Matija Tremški, a lakše ranjen stražar Blagović. Radi tih su djela i Soldin i Hranilović osuđeni na 20 godina robije i na smrt vješanjem.⁷⁷ No prva su trojica optuženika uslijed nedostatka dokaza oslobođena inkriminacije da su formirali terorističku organizaciju, iako je sudsko vijeće ustanovilo da su organizirano djelovali ne samo Hranilović, Soldin i Križnjak, nego i neki drugi.⁷⁸ Obrazlažući taj, oslobađajući dio presude, prvostupanjski je sud zaključio:

---

⁷⁵ Grič, 27. lipnja 1931., 1.

⁷⁶ OH, Presuda Sudbenog stola u Zagrebu I. 7446/29 od 30. lipnja 1931. Presuda ima 160 tipkanih stranica te jednu stranicu ispravaka (oko 195 kartica teksta).

⁷⁷ OH, Presuda Sudbenog stola u Zagrebu I. 7446/29 od 30. lipnja 1931. 5.-14. Ubojstvo policijskog agenta Keče 30. listopada 1929. pripisano je Babiću, jer je Keča ubijen pred tvornicom *Siemens* u Kustošiji, dok je s kolegom Josipom Banom došao uhititi Babića zbog sumnje da je on ubojica Schlegela. (*Isto*, 24., 105.-106.)

⁷⁸ U skladu s odredbama kaznenog postupnika, sud ne može suditi izvan optužnog akta. Prema tome, unatoč uvjerenju da nisu samo trojica prvooptuženika nastupali dogovorno i organizirano, jedino u odnosu na njih se mogla donijeti meritorna odluka.

«Stoji činjenica, da su spomenuta trojica [Hranilović, Soldin i Križnjak] vršili krivična djela u cilju navedenom u tački 1. čl. 1. Zak.[ona] o z.[aštiti] j.[avne] b.[ezbednosti] i p.[oretka] u d.[ržavi], da su ta djela vršili i neki drugi optuženici u istom cilju, da su ta djela vršena po uputi Gustava Perčeca, da su pojedini optuženici imali podijeljene uloge kod vršenja tih krivičnih djela, u kratko vulgarno rečeno, da je posao bio organizovan, ali na glavnom pretresu nisu iznesene nikakove činjenice ni dokazi za to, da su spomenuta trojica organizovali neko udruženje, i da su mu postali članom, a neki drugi od optuženih, da su pomagali to udruženje». ⁷⁹ Drugim riječima, ocijenjeno je kako to organizirano djelovanje nije bilo zločinačko udruženje u kaznenopravnom smislu. U tom smislu je ključna teza optužnice doživjela neuspjeh. ⁸⁰

Majka i sestra na Hranilovićevu grobu u Sošicama 1935.

Revizije i prizive optuženika koji su osuđeni u prvome stupnju, te reviziju i priziv državnog odvjetništva, Stol sedmorice kao kasacijski sud rješidbom br. 263/1.-1931. Kre. od 26. kolovoza 1931. dijelom je odbacio, a dijelom odbio, osim djelomice u pogledu troškova. ⁸¹ Pobijajući prvostupanjsku presudu u oslobađajućem dijelu, državni je odvjetnik posebno inzistirao na tome da je ona u tom dijelu nezakonita, jer za postojanje zločinačkog udruženja u smislu zakona «ne treba nikakvih formalnosti, već jedino svijest o članstvu, o svrsi udruženja i o zajedničkoj volji članova, da se poluči izvjesni krivično pravni cilj». Stol sedmorice je takvo pravno shvaćanje prihvatio i – protivno odluci

⁷⁹ OH, Presuda Sudbenog stola u Zagrebu I. 7446/1929 od 30. lipnja 1931., 150.-151.

⁸⁰ U ostavštini Hranilović nalazi se izvadak iz nepoznate presude Državnog suda za zaštitu države u Beogradu, u kojoj se razglaba o tome, što se smatra takvim udruženjem. Vjerojatno se radi o materijalu koji je obrani Marka (ili čak Marije) Hranilović služio u otklanjanju te inkriminacije. U tom izvadku Državni sud za zaštitu države konstatira, između ostalog, da se «udruženjem u smislu Zakona o zaštiti javne bezbednosti ne može smatrati svaka skupina ljudi ili svako društvo[,] već samo takovo organizovano društvo koje je postalo dogovorom[,] sporazumom i pristankom lica, i koje društvo – jer je organizovano – mora da se sastoji od vodstva i članova [i] u kom su, s obzirom na svrhu u koju je organizovano, određene funkcije vodstva i dužnosti pojedinih članova[,] a podjedno[,] kako za vodstvo tako i za članove[,] predvidjene i ustanovljene posledice za neizvršavanje njihovih određenih im funkcija ili dužnosti».

⁸¹ OH, Odluka Stola sedmorice kao kasacijskog suda, br. 263/1.-1931. Kre. Odluka ima 57 tipkanih stranica.

Sudbenog stola, ali i protivno spomenutome shvaćanju Državnog suda za zaštitu države – ocijenio da za postojanje zločinačkog udruženja doista ne trebaju nikakve formalnosti, pa ni «podčinjenost članova». Usprkos tome, do preinačenja presude nije došlo, nego je Stol sedmorice prvostupanjsku presudu potvrdio i u oslobađajućem dijelu, konstatirajući «da su doduše kod izvršenja izvjesnog djela bile[,] na temelju dogovora[,] uloge pojedinih optuženika podijeljene, nu da taj dogovor nije prelazio u trajni sporazum, na kojem se osniva udruženje».⁸²

Drugostupanjskom je odlukom potvrđena smrtna osuda za Hranilovića i Soldina, kojima su trajno oduzeta i sva časna prava. Pregled ondašnjega režimskog tiska pokazuje da je pritisak režima i na drugostupanjski sud bio iznimno snažan.⁸³ Budući da je tijekom postupka izvedeno više dokaza da su neki od optuženika, osim atentata na Schlegela, planirali i napad na druge masone odnosno njihovo sastajalište, uvjerljivom se čini tvrdnja da je do drastičnoga kažnjavanja došlo i zbog pritiska slobodnih zidara, koji su tražili egzemplarno kažnjavanje sudionika u atentatu na svoga masonskog brata.⁸⁴ Soldin, a odmah za njim Hranilović, obješeni su u rano jutro 25. rujna 1931. u dvorištu zagrebačkoga Sudbenog stola.⁸⁵

Iako se dokazni materijal u tom pogledu svodio na indicije koje su čvršće potkrjepljivala tek zaplijenjena pritvorska pisma Matije Soldina i Marka Hranilovića, i drugostupanjski je sud smatrao utvrđenim kako su Hranilović i Soldin sudjelovali u atentatu na Schlegela u svojstvu pomagača. To je odgo-

82 *Isto*, 52.-53.

83 Ustaški *Grič* je pisao da su diktatorske vlasti jednim dekretom umirovile «skoro sve hrvatske sudce sa ‘Stola sedmorice’ i sa ‘Banskoga stola’ u Zagrebu», i to «zato, da oni, kao članovi višeg apelativnog suda, ne bi omogućili reviziju procesa proti Hranilovića, Soldina i drugova, koja sa pravnog stajališta predstavlja vrhunac nezakonitosti, barbarske samovolje i nasilja». (*Grič*, Posebno izdanje, 12. srpnja 1931., 4.) Kao što je spomenuto, doista je u to vrijeme kralj, na prijedlog ministra pravde Dimitrija Ljotića i uz suglasnost predsjednika vlade Petra Živkovića, umirovio veći broj sudaca u Hrvatskoj, ili ih poslao na rad u provincijske, manje sudove.

84 T. JONJIĆ, «Marija Hranilović: Moja su braća dala živote za Hrvatsku», 12. O tome je, nakon uspostave Banovine Hrvatske, pisala i *Hrvatska gruda*, što su odmah prenijele *Žumberačke novine*, koje je pokrenuo i uređivao dr. Janko Šimrak. «Masoni skrivili smrt našega zemljaka Žumberčanina Marka Hranilovića», *Žumberačke novine*, 6/1940., br. 10, Zagreb, listopad 1940., 1.

85 Faksimil obavijesti o proglašenju osude izvršenju kazne nad njima, koji je dostavljen I. Protulipcu, objavljen je u listu *Ustaša*, 11./1941., br. 17, 26., studenoga 1941., 17. Smrtnu je kaznu izvršio krvnik Dragutin Ivanov Hart. (Nermina ŠUNJ, «Bliski susreti dželata i žrtve», *Slobodna Bosna*, Sarajevo, 15./2009., br. 646, 2. travnja 2009., 46.-48.)

varalo činjenicama.⁸⁶ Pospišil u tom kontekstu nije spomenut, a sud je došao do uvjerenja da je neposredni počinitelj bio Babić. Više je svjedoka potvrdilo da se on sâm time znao pohvaliti, ali i da su Hranilović i Soldin u tom smislu govorili u uskom krugu. U sklopu dosta opširne analize dokaza iz spisa, na glavnoj je raspravi pročitano zaplijenjeno Soldinovo pismo, kojim on od majke traži da mu pronađe svjedoka koji će mu dati alibi za večer Schlegelova ubojstva.⁸⁷ To je vrlo jasno upućivalo da je u tom činu imao stanovitu ulogu. U zaplijenjenom pismu koje je 16. studenoga 1929. pisao Hraniloviću, želeći uskladiti svoju obranu s njegovom, Soldin piše: «Marko! Molim da znaš kako je, šta ćeš reći kod suda za mene. Da ja nijesam znao, da će Miško [Babić] Schlegela ubiti, već da ga ja upoznam, a on da gleda šta radi. Sastanka nije bilo urečeno, već ste se slučajno Vi dva sastala. (...) Da revolvera u opće nisam imao niti kod žandara [Tremškoga i Blagovića], već sam imao samo onu bombu, koju mi je Miško dao i naučio me s njom rukovoditi (sic!) podijeljene uloge nismo imali i da se ide samo žandare prestrašiti sastali smo se u Petrovoj ul. gr. k. onu večer nije se ništa govorilo pred menom, da je Miško ubio detektiva ...». U istom pismu Soldin navodi: «Ja velim sve za Miška da je on kriv».⁸⁸

Iako se na prvi pogled čini da već samo ovo Soldinovo pismo nepobitno potvrđuje da je upravo Babić pucao na Schlegela, taj dokaz nije dovoljan. Razložan je oprez sudskoga vijeća, koje konstatira kako Hranilović i Soldin tek koriste činjenicu da je Babić već pobjegao, pa svu odgovornost za ubojstvo Schlegela i Tremškoga svaljuju na nj.⁸⁹ Međutim, u vrijeme kad je Soldin pisao ovo pismo Hraniloviću, Babić je – očito – još bio u Hrvatskoj. To su pokazali iskazi njihovih jataka, obuhvaćenih istom optužnicom, kao i podatci pribavljeni od granične postaje na sušačkome mostu.⁹⁰ S obzirom na to, navodi Soldinova pisma – za koje on nije znao ni mogao znati da će pasti u ruke policiji – predstavljaju vrlo pouzdan putokaz u rekonstrukciji događaja. Jer, u

---

86 T. JONJIĆ, «Marija Hranilović: Moja su braća dala živote za Hrvatsku», 12.

87 OH, Presuda Sudbenog stola u Zagrebu I. 7446/29 od 30. lipnja 1931., 94.-95.

88 *Isto*, 88.

89 *Isto*, 88.-89.

90 Radi toga se u presudi navodi podatak da su Babić i Pospišil otputovali vlakom do Sušaka, te da su 21. studenoga 1929., za vrijeme najgušćeg prometa, pretrčali preko sušačkog mosta i predali se talijanskoj graničnoj straži. (OH, Presuda Sudbenog stola u Zagrebu I. 7446/29 od 30. lipnja 1931.) Ne pozivajući se na izvor, isti nadnevak Babićeva i Pospišilova bijega u inozemstva navodi i R. HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*, 460., dok Krizman tvrdi da je to bilo u drugoj polovici studenoga 1929. (B. KRIZMAN, *Pavelić i ustaše*, 70.).

Soldinov grob u Stupniku

stvarnosti se nalaz sudskog vijeća podudarao s onim što se doista zbilo: u neposrednoj izvedbi atentata sudjelovali su Babić i Soldin, koji su Schlegela čekali pred kućom u kojoj je stanovao, dok ga je Hranilović dotle pratio od zgrade u kojoj je urednik *Novosti* radio. Smrtonosne je hitce ispalio Babić.⁹¹

Unatoč tomu su obrane optuženika, razumljivo, pokušavale na razne načine obeskrjepiti tako postavljenu optužnicu. Jedan od tih pokušaja jest i tvrdnja da je Schlegel postao žrtvom atentata slučajno ili zbog djelovanja provokatora.

Psihološka podloga za to bila je više nego pogodna. Naime, nakon atentata na Schlegela u javnosti su se pojavile različite spekulacije o izvršiteljima i njihovim motivima. Vlastima su na um prvo padali komunisti, frankovci i federalisti.⁹² No sama optužnica priznaje da se krug osumnjičenika nije zaustavio na tome. Publicist J. Horvat navodi kako je zagrebačka policija širila glas da su Schlegela smaknuli samostalni demokrati, jer je on njih, a posebno Pribičevića, često ironizirao i ismijavao. Nagađalo se da bi uzroci mogli biti i imovinskopravne naravi, s obzirom na Schlegelov imetak, a u jednoj varijanti se kao režiser umorstva spominjao čak i M. pl. Šufflay.⁹³ Prispadnici vodstva Seljačko-demokratske koalicije su stvarno privedeni na obavijesni razgovor. Policija je saslušala i urednika novosadskoga orjunaškoga glasila *Vidovdan*, neke članove Hrvatske nacionalističke omladine (HANAO), više komunisti i socijalista, pa i urednika *Hrvata* Slavka Cihlara.⁹⁴ Iako je državno odvjetništvo vrlo opširnom i detaljnom optužnicom sve druge osumnjičenike isključilo, sudsko je vijeće ipak raspravljalo i o drugim hipotezama o atentatu na Schlegela, koje su se pojavile tijekom postupka. Osobita je pozornost posvećena konfliktu koji je Schlegel imao s Ivanom Peršićem i S. Cihlarom, koji su bili članovi uredništva *Hrvata*, lista HFSS-a koji je «god. 1928. vodio kampanju proti Schlegla i protiv jugoslavenske štampe» i u ko-

91 T. JONJIĆ, «Marija Hranilović: Moja su braća dala živote za Hrvatsku», 11.

92 OH, Optužnica I. 6358/29 od 10. ožujka 1931., 12.

93 J. HORVAT, *Hrvatski panoptikum*, 247.

94 M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, «Zagrebački novinar Antun Schlegel», 255.

jemu je, tobože, «sistematski pripravljan atentat na Schlegla», pa je ovaj radi toga čak nabavio revolver, a od redakcije do kuće ga je često pratio naoružani tajnik. Schlegel je, navodno, čak tvrdio kako mu se iz toga kruga pripravlja atentat. Na tu je okolnost saslušan veći broj svjedoka i pribavljeno više dokaza.⁹⁵

U toj su pometnji neki branitelji vidjeli prigodu za relativiziranje ključnih teza optužnice. U tome je prednjačio jedan od Javorovih branitelja, V. Maček, koji je – i mimo ovoga konkretnog procesa – nesumnjivo imao razloga minimizirati teze optužnice o naoružavanju i revolucionarnosti hrvatske mladeži. Maček je, pozivajući se na Babićeve i Pospišilove izjave talijanskom sudu, ustvrdio kako su omladinci «bili odlučili, da ubiju jednog ‘hrvatskog’ ministra, koji je izdao hrvatski narod ušavši u diktatorsku vladu. Oni su bili odlučili da ubiju Dra Mažuranića ili Švrljugu. Sve je već bilo spremljeno za atentat i oni su samo čekali, da ti ministri dodju u Zagreb. U to se je približio Pospišilu neki Gjuro Car, tobožnji hrvatski omladinac iz Senja i rekao mu, da takav atentat ne bi imao nikakova smisla, jer bi Beograd našao odmah druge izdajice, koji bi ušli u vladu. Najopasniji je za Hrvate – govorio je Car – novinar Schlegel, jer on zagovara sa uspjehom u Beogradu politiku ‘jake ruke’ u Hrvatskoj. Uslijed toga, kaže Pospišil, mi smo promijenili našu odluku. Mjesto ministara odlučili smo da ubijemo Schlegela. Što je međjutim najinteresantnije, kasnije se je ustanovilo, da je taj Gjuro Car poznati beogradski detektiv Marijan Ujčić».⁹⁶ Ovaj se Mačekov procesni manevar zapravo naslanjao na pokušaj vodstva ustaške organizacije da spasi optuženike u procesu Hranilović-Soldin. Babić i Pospišil su se, naime, pismom od 19. travnja 1931. obratili akademskom slikaru Ivanu Kodaniću, nominalnom uredniku ustaškoga *Griča*.⁹⁷ Iz faksimila pisma, koje je objavio Perčec, razvidno je da je pismo datirano u Saint Louisu i ima američki poštanski žig. U tom pismu njih dvojica navode: «... Želimo izjaviti, da smo nas dvojica *jedini krivi za sve atentate* [ist. T. J.] koji su se dogodili u Hrvatskoj od proglašenja diktature do našega bijega».⁹⁸ U prilogu pisma Babić i Pospišil dostavljaju navodne zapisnike sa

---

95 OH, Optužnica I. 6358/29 od 10. ožujka 1931., 10., 12.; Presuda Sudbenog stola u Zagrebu I. 7446/1929 od 30. lipnja 1931., 23.

96 «Zagrebački proces. Pred osudom», *Grič*, 27. lipnja 1931., 1.-2.

97 Gustav PERČEC, *Durch Lug und Trug; durch Gewalt; durch Morde – zur Unterjochung Kroatiens und zum neuerlichen Weltkrieg*, Kroatische Korrespondenz Grič, Wien, 1931., 26.-27. M. JAREB, *Ustaško-domobranski pokret*, 88.-89.

98 G. PERČEC, *Durch Lug und Trug*, 26.-27. I u njemačkom prijevodu korektno je navedeno: «alle jene Attentate».

saslušanja kod suda u Rimu te mole da ti zapisnici budu objavljeni. U njima – a ti zapisnici bitno odudaraju od uobičajenog oblika sudskog zapisnika – njih dvojica ponavljaju tvrdnju da su sami smislili i odlučili izvesti atentat, odustavši prethodno od stvaranja «velike terorističke organizacije». No tada je Pospišil u nekoj gostionici slučajno sreo osobu koja mu se predstavila kao Đuro Car. Nakon što je s tim potpunim neznancem počeo, tobože, razgovarati o svojim atentatorskim planovima, ovaj ga je odvratio od smaknuća hrvatskih ministara u diktatorskoj vladi te ga naveo da ubije upravo Schlegela.⁹⁹

Tu je dosta neuvjerljivu pripovijest pokušao potkrijepiti Branimir Jelić. On je kod nekoga bečkog javnog bilježnika (u nazočnosti svjedoka Ivana pl. Perčevića koji je bilježniku «osobno poznat!»), još 14. veljače 1930. dao ovjeroviti izjavu, da je u čovjeku kojega je u proljeće 1929. upoznao kao Đuru Cara, i koji ga je još tada nagovarao na izvršenje atentata na kralja Aleksandra i generala Živkovića, početkom prosinca 1929. prepoznao – zamjenika jugoslavenskoga redarstvenog izaslanika u poslanstvu Kraljevine Jugoslavije u Beču, Marijana Ujčića, koji je bio upleten i neke spletke s albanskim protivnicima kralja Zogua.¹⁰⁰ Pripovijest su zdušno prihvatile i druge ustaške publikacije. Sâm ju je Pavelić nastavio širiti odmah nakon što je zagrebačkim optuženicima izrečena prvostupanjska presuda. On se je u posebnom izdanju *Griča* pozabavio procesom Hranilović-Soldin, pokušavajući ga – prilično vješto – iskoristiti u propagandne svrhe, ali i istodobno olakšati položaj optuženika. Naime, on ne samo da poriče bilo kakvu vezu između optuženika i emigracije (Perčeca), pa tvrdi kako optuženicima nije dokazana krivica ni za jedno djelo, nego je izričit i u tome da «nigdje u sudbenom postupku nije pružena čak ni vjerojatnost, a kamo li dokaz, da je postojalo revolucionarno udruženje i spremanje revolucije, niti je za ijednoga dokazano da je u takovom udruženju sudjelovao».¹⁰¹ U odnosu na ubojstvo Schlegela, Pavelić u cijelosti

99 G. PERČEC, *Durch Lug und Trug*, 27.-36.

100 *Isto*, 36.-40. Usp. razlike u kasnijoj Jelićevoj interpretaciji, u: *Političke uspomene i rad Dra Branimira Jelića*. J. Jareb, ur., Izdavač Mirko Šamija, Cleveland, 1982., 37., 625.

101 Dr. Ante Pavelić, hrvatski narodni zastupnik, «Beogradska diktatura sudi...», (*Grič*, Posebno izdanje, 12. srpnja 1931., 1.-4.). Kao dojučerašnji odvjetnik, Pavelić je vrlo dobro znao koje su kaznenopravne posljedice eventualnog utvrđenja da postoji «revolucionarno udruženje». No osporavanjem te teze optužnice – koju, uostalom, ni sudsko vijeće nije prihvatilo – on ujedno brani položaj hrvatske političke emigracije, čijim predstavnicima prijeti ne samo protjerivanje, nego možda i kazneni progon. Razumije se da Pavelić i Perčec ni jednom riječju ne spominju kako s Babićem i Pospišilom imaju itekakve veze.

prihvaća tezu obrane da Hranilović i Soldin s tim nemaju nikakve veze, nego da su Babić i Pospišil atentat izveli bez ikakvih pomagača, na način kako su to opisali pred talijanskim sudom.¹⁰²

Ti su se pokušaji obrane izjalovili: Mačekov prijedlog da se pribave Babićeve i Pospišilove izjave u Italiji odbijen je odlukom suda koja je u usmenom obliku objavljena 18. svibnja 1931.¹⁰³ U skladu s odredbama kaznenog postupnika, sudsko se vijeće nije upustilo u posebno obrazlaganje takve odluke, no bilo je posve jasno da je prijedlog bio u neskladu s materijalnim dokazima, kao i s obranama drugih optuženika (uključujući i obrane Marka Hranilovića i Matije Soldina), a istodobno je smjerao za pribavljanjem izjava svjedoka koje se – s obzirom na njihov status političkih emigranata – ne može podvrgnuti ispitivanju na glavnoj raspravi. Odluka je bila do te mjere razumljiva i logična, da ju obrane u žalbenome odnosno revizijskom postupku nisu ni osporavale.

Presudom Sudbenog stola je, dakle, na temelju iskaza optuženika i svjedoka, te zaplijenjenih pisama, dokumenata i oružja utvrđeno ono što potvrđuju uznička pisma Marka Hranilovića i sjećanja sestre mu Marije: nalog za izvršenje atentata na Schlegela došao je iz emigracije, konkretno – od Perčeca. Prema opisu Marije Hranilović, Marko je kao tipografski pomoćnik radio u tiskari u kojoj se tiskalo masonsko glasilo *Šestar*. Osim što bi ukrao primjerak svakoga broja i prokrijumčario ga u inozemstvo Perčecu i Paveliću, on je emigrantske prvake izvijestio kako je «čuo Schlegelov razgovor s nekim masonima, u kojem se Schlegel hvalio kako je još davno predlagao uvođenje diktature i kako se svim silama trsio da Aleksandra nagovori na bezobzirno slamanje hrvatskog otpora». Uslijedio je Perčecov nalog da se Schlegela likvidira. Time se htjelo upozoriti sve pobornike diktature, ali ujedno pokazati Hrvatima da duh otpora još živi. Poruke i nalozi od Perčeca su prenošeni ili izravno, Markovim odlascima u inozemstvo, ili su dolazili ugovorenom šifrom koja se nalazila skrivena ispod poštanske marke na običnom pismu, poslanom na ime Marije Hranilović ili čije drugo.¹⁰⁴ Iako je tijekom postupka nastojao poreći bilo kakvo svoje sudjelovanje u atentatu, Marko Hranilović je u istrazi priznao kako mu je «Babić govorio, da bi ‘slobodnim zidarima’ trebalo nešto učiniti», ali su oni samo dva puta «odlazili

---

102 *Isto*.

103 OH, SZ, 18. svibnja 1931., I., 1. U formalnopравnom smislu je taj prijedlog, kao i niz drugih prijedloga obrane, tog dana odbačen, a ne odbijen. Današnjom postupovnom terminologijom, radi se o odbijanju dokaznoga prijedloga.

104 T. JONJIĆ, «Marija Hranilović: Moja su braća dala živote za Hrvatsku», 10.-11.

pred zgradu slobodnih zidara u Mošinskijevoj ulici da vide tko tamo zalazi», ali ništa drugo nisu učinili.¹⁰⁵

Svjedočenje Marije Hranilović podudara se s kasnije objavljenim Pavelićevim uspomenama. I on navodi kako se je «naš tipograf» uspijevao uvijek dokopati jednog primjerka masonskoga *Šestara*, pa mu je tako dostavio i prosinački broj (1928.), u kojem se najavljuju izvanredne mjere.¹⁰⁶ Pavelić također opisuje «grupu mladića, koji su bili organizirani u Pravaškoj Radničkoj Omladini», od kojih je «jedan dio radio u *Tipografiji* – izdavačkog poduzeća Schlegela, a dobro su poznavali njega i njegov protunarodni rad».¹⁰⁷ Pavelić, doduše, ni u uspomenama ne priznaje kako je nalog za atentat došao od njega ili od Perčeca (kao što prešućuje čitav niz drugih zgoda), ali i sada ustraje u tvrdnji da optuženicima u procesu «ništa nisu mogli dokazati».¹⁰⁸ Unatoč tome, u bitnom se podudaraju sjećanja A. Pavelića i Marije Hranilović: protuhrvatski je jugoslavenski režim imao snažnu potporu slobodnog zidarstva, kojemu je Schlegel bio istaknuti i važni pripadnik. On je ujedno bio otvoreni i borbeni zagovornik uvođenja diktature. Radi toga je odluka o izvršenju atentata dijelom u funkciji egzemplarnoga kažnjavanja, a dijelom u funkciji ohrabrenja potlačenog naroda u domovini i legitimiranja hrvatske akcije u inozemstvu.

U tom je smislu atentat na Schlegela jedan od prvih velikih pothvata organizacije koja će kasnije biti poznata pod ustaškim imenom. U pripremi atentata su sudjelovali Babić, Marko Hranilović, Pospišil i Soldin, dok su u petog člana te skupine, D. Križnjaka, ostali, navodno, već bili počeli gubiti povjerenje. U neposrednom izvršenju sudjelovali su Hranilović, Soldin i Babić, koji je smrtonosni hitac i ispalio.¹⁰⁹ Kako pokazuju podatci iz sudskoga

105 OH, Presuda Sudbenog stola u Zagrebu I. 7446/1929 od 30. lipnja 1931., 63.

106 A. PAVELIĆ, *Doživljaji II*, 188.-189.

107 *Isto*, 253.-254. Pavelić je kao intelektualac nesumnjivo znao tko je Schlegel, pa mu ni njegovo opetovano zagovaranje «izvanparlamentarnih rješenja» u *Novostima* nije moglo ostati nepoznato. On je morao znati i za polemiku koju su na stranicama *Hrvata* sa Schlegelom zametnuli Peršić i Cihlar, a ipak se pri ocjeni Schlegelova vladanja i pri opisu samog atentata poziva na «našeg tipografa» i na masonski *Šestar*. To je okolnost koju valja osobito imati na umu pri ocjeni podudarnosti njegovih uspomena i svjedočenja Marije Hranilović.

108 *Isto*, 254. Karakteristično je da sada, nakon Drugoga svjetskog rata, Pavelić više ne spominje nikakve beogradske provokatore kao inspiratore atentata na Schlegela, iako je na njih vrlo žustro upirao prstom u svojim propagandnim člancima iz 1931. godine.

109 OH, Presuda Sudbenog stola u Zagrebu I. 7446/1929 od 30. lipnja 1931.; T. JONJIĆ, «Marija Hranilović: Moja su braća dala živote za Hrvatsku», 11.

spisa, oni su bili pripadnici jedne od najborbenijih skupina ilegalne organizacije čiji su temelji položeni na prijelazu 1927./28. godine. Još prije skupštinskog atentata, dok se Pavelić koncentrira na političku akciju prema Makedoncima, Madžarima i Italiji, pod neposrednim su Perčecovim nadzorom na Sušaku i na Dravi kod Koprivnice uspostavljeni kanali za nabavljanje oružja i bijeg ljudi u inozemstvo. Proglašenje diktature i Pavelićev odlazak u emigraciju bili su znak za početak ambicioznijih akcija.

Sudski spis otkriva niz nepobitnih dokaza o čvrstoj povezanosti emigrantske jezgre s borbenim omladinskim skupinama koje su izvedene pred sud u procesu Hranilović-Soldin. Borbeni i patetični poklik Marka Hranilovića «njegovu veličanstvu Hrvatskom narodu i njegovu narodnom zastupstvu u inozemstvu» u završnoj riječi zagrebačkog procesa, u kaznenopravnom je smislu, doduše, bio neracionalan, jer je potvrđivao ono što su optuženici s razlogom htjeli najviše prikriti: povezanost s emigrantskim vodstvom.¹¹⁰ No on je u pravome smislu riječi bio upozorenje ne samo Beogradu, nego i zabranjenom HSS-u, čiji je predsjednik V. Maček upravo sjedio u istoj sudnici, u braniteljskoj klupi, da je došlo vrijeme za borbu drugim sredstvima. To vrijeme će tražiti nove oblike borbe i nove ljude.

S u m m a r y

Tomislav JONJIĆ

The Hranilović-Soldin Trial. A Contribution to the Insight into the Establishment of the Ustasha Movement

The brutal measures of the Yugoslav regime as well as the readiness of a portion of the Croatian political elite to give up on the demand for Croatian independence in the second half of the 1920's lead to a radicalisation of a segment of the Croatian youth. Dr. Ante Pavelić a Zagreb solicitor, town and municipal and later Parliamentary representative emerges as the political leader for this segment of the youth. The illegal activities of these circles that began in the second half of 1927 become more intense after the parliamentary assassination of the Croatian national representatives in June 1928. Conflicts

---

110 Usp. OH, Marko Hranilović, koncept završne riječi, rukopis, 4 str.

with the police, diversions and battle cry manifestations became more and more frequent. After King Alexander with the support of democratic forces proclaimed a dictatorship in January 1929 organised youth groups in collaboration with the emigration gathered around Pavelić decide to undertake armed resistance. Due to the numerous diversions and assassinations conducted in 1929 a large number of the battle ready youth were arrested in October and November of the same year. In mid 1931 they were tried in a court of law. Two of the defendants Marko Hranilović and Matija Soldin were convicted, sentenced to death and hung. The material remaining from these trials is an important contribution to the study of the emergence of the Ustasha movement that significantly marked almost two decades of Croatian politics leading to the end of the Second World War.